

NARRATIVE DISCOURSE OF ANGREJ SINGH NOVEL 'SUDAMA'

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਸੁਦਾਮਾ' ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ

ਡਾ. ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ (Dr. Sukhjeet Kaur)

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੰਜਾਬੀ, ਦੂਰਵਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ,

ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ।

E- Mail- sukhjitkaur124@gmail.com ਮੋਬਾਈਲ +91-9896061081

ABSTRACT

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤਿਨਿੱਧ ਨਾਮ ਹੈ। ਉਹ ਪਿੱਛਲੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਹੈ। ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜ-ਸੇਵੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਕਾਮਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਗਰੀਬ, ਮਜ਼ਲੂਮ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ-ਕੱਸ ਬੰਦੇ ਦੀ ਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੁਦਾਮਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਜੀਵਨੀਮੂਲਕ ਨਾਵਲ ਕਹਿਣਾ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਨਾਵਲ ਸੁਦਾਮਾ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜੀਵਨੀਮੂਲਕ ਨਾਵਲ ਦੇ ਤੌਰਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸੁਦਾਮਾ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉੱਥੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਖਾਸੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਆਮ ਪਾਠਕ ਭਾਵੁਕ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਇਕ ਨਾਵਲ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਬੱਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਇਸ ਧਾਰਾ ਵਾਲੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰੇਗਾ।

ਕੀਵਰਡ : ਬਿਰਤਾਂਤ, ਪ੍ਰਵਚਨ, ਕਥਾ-ਪ੍ਰਬੰਧ, ਗਲਪੀ-ਸਿਰਜਣਾ, ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ, ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ, ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਗੁੰਝਲਾਂ, ਸਰਗੁਣ ਅਤੇ ਨਿਰਗੁਣ।

ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਬਹੁਤੀ ਗੱਲ ਤੁਰ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਅਜੇ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਤੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਜਾਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਮਗਰਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਹੁਤਾ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਜਾਂ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪੱਧਰ ਬਹੁਤਾ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਰਤਾਲ ਸਿੰਘ ਸੁਮੇਰ, ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ, ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਰੈਣੂ, ਰਮੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਪਾਲ ਕੌਰ, ਰਾਬਿੰਬਰ

ਸਿੰਘ ਮਸਰੂਰ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ ਆਦਿ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦੇ ਕਈ-ਕਈ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵੀ ਛਪੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਕੋਲ ਏਨੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਹੈ ਕਿ

ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਸਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰੀਬ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਗਿਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਹੰਸ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਰੂਪ ਰਿਖੀ ਇਹ ਦੋ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸ਼ਾਇਦ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਆਮ ਪਾਠਕ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਨਾਵਲ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਤੁਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਸੁਦਾਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜੀਵਨੀਮੂਲਕ ਨਾਵਲ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਪੇਪਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਅੱਗੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ 9 ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਬੰਦ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਸੁਦਾਮਾ ਨਾਵਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਨਾਵਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਲ 269 ਅੰਕ ਤੇ ਇੱਕ ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਸਫਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੰਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪਾਸਾਰ ਦਿੱਖ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਅਦਿੱਖ ਸੰਸਾਰ ਤਕ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੌਰਾਣਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਨ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭੱਖਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅਣਜੇਤ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚਲੀ ਸਵਾਰਥਕ ਬਿਰਤੀ, ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸ਼ਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਤਕਰੇ, ਆਰਥਿਕ ਪਾੜ੍ਹੇ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਮੱਸਲੇ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲੀ ਸਰੋਕਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਗਲਪ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪਾਸਾਰਾਂ ਤੋਂ ਹੱਟ ਕੇ ਪੌਰਾਣਿਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਨਵੀਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਵਲ ਸੁਦਾਮਾ

ਪੁਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਤ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਾਵਲ ਦੇ ਗਲਪੀ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਵਾਰਤਕਨੁਮਾ, ਨਿਬੰਧਾਤਮਕ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪਾਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵਸਤੂ-ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਫੇਕਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਕਥਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਦਰਿਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਤੇ ਸੁਦਾਮਾ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਦਰਿਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਵਿਚਲੇ ਦਵੰਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿਣੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਆਪਣੀ ਨਾਵਲੀ ਕਥਾ ਵਸਤੂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਲੋਕਿਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਅਲੋਕਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸੰਦਰਭਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਣ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਅਥਾਰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ/ਬੱਝਾ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਪੁਨਰਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਹੁਪਰਤੀ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਗ/ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੰਡ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :-

“ਸੱਤਾ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਟੋਪੀ 'ਚ ਚਮਕਦੀਆਂ, ਲੰਬੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਦਾਮੇ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਸੁਨਹਿਰੀ ਟੋਪੀ ਤਾਜ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੱਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਰਾਜੇ ਦੀ ਜੂਠਣ ਤੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਦੀ ਰਹਮੇ ਕਰਮ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।”

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲਾ ਕਥਾ ਵਸਤੂ ਨਿੱਜ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਇੱਕ ਸੁਦਾਮਾ ਜਾ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੀ ਨਹੀਂ

ਲੱਖਾਂ-ਕਰੋੜਾਂ ਸੁਦਾਮਿਆਂ ਤੇ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਵਰਗੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਥਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਆਪਣੀ ਨਾਵਲੀ ਕਥਾ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

“ਉਹ ਹੀ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਵਰਗੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਔਰਤਾਂ ਲੋਟੂ ਜਮਾਤ ਦੀ ਜੂਨਣ ਤੇ ਪਲਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਝਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾੜਾ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰਾ ਛੇਡ ਗਈ ਹੈ। ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਸੁਦਾਮੇ ਵੱਧਣ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੋਟੂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਮਲਾ ਪੱਗ ਵੱਟ ਭਰਾ-ਭਰਾ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਤੇ ਕੁਹਾੜੀ ਇੱਠੀ ਚਲਦੀ ਹੈ।”²

ਇਸ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਜਾ ਤਾਂ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਕੇ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧਾਂ-ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਕੂਨ ਤਲਾਸ਼ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਭੇਲੇ-ਭਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਤੰਗੀਆਂ ਤਰੁਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜਕੇ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਜੋ ਕਿ ਸੰਦੂਰ, ਸੁਸ਼ੀਲ, ਹਿੰਮਤੀ, ਸੁੱਚਜੀ, ਦਲੇਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲਨ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਉਹ ਭੌਤਿਕਵਾਦ ਦੀ ਦੂਨੀਆਂ ਤੋਂ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਦੀ ਅਲੋਕਿਕ ਦੂਨੀਆਂ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਹਿੰਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਅੱਗੇ ਭੌਤਿਕਵਾਦ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕਿੰਨੀ ਨਿਗੁਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਅੱਗੇ ਇਹ ਭੌਤਿਕ ਸੁੱਖ ਬੈਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਸਿਖਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪਾਸਾਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :-

“ਉਹ ਜਾਣ ਗਈ ਹੈ 100 ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਭੌਤਿਕ ਸੁੱਖ ਅੱਗੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸੁੱਖ ਕਿੰਨਾ ਕੀਮਤੀ ਤੇ ਸੁੱਖ ਪ੍ਰਯਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।”³

ਸੰਸਾਰਕ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਵਚੇਤਨ ਉਸਨੂੰ ਰਾਣੀਆਂ ਮਹਾਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਣ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ‘ਸੁਪਨ-ਸੰਸਾਰ’ ਸਿਰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਭੌਤਿਕ ਸੁੱਖਾਂ ਵੱਲ ਫਿਰ ਤੋਂ ਮੁੜਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਬੁਣਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਦਾਮਾ ਦੀ ਅਣਖੀਲੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪਾਠਕ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਵੈ-ਅਭਿਮਾਨ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦਾ ਉੱਚ ਕੁੱਲ ਦਾ ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ

ਕੇਵਲ ਦਾਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨਾ ਤੱਕ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੇਬਸ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਪਤਨੀ ਦੁਆਰਾ ਅਰਜਿਤ ਸੁੱਖ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਤੇ ਜੀਵਨ ਯਾਪਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ ਇਸ ਅਣਖੀਲੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

“ਸੁਦਾਮਾ ਉੱਚ ਕੁਲ ਦਾ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ। ਹਰ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਬਸਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਉਚ ਜਾਤੀ ਦਾ ਜਾਣਕੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਦਾਨ ਦਕਸ਼ਨਾ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ... ਸੁਦਾਮਾ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਗੁੜ ਅਨਾਜ ਜਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਸਤੂ ਮੰਗਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ ਸਿਰਫ ਜੋ ਲੋਕ ਘਰ ਆ ਕੇ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ। ਅਣਖ ਨਾਲ ਭਰੇ ਢਿੱਡੋਂ ਖਾਲੀ ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵੀ ਨਤਮਸਤਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”⁴

ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਭਗਤੀ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਸਰਗੁਣ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤੱਤ ਤੇ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਗਭਗ ਹਰ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਦੁਹਰਾਓ ਮੂਲਕ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :-

“ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਧਾਰੀ ਸੁੰਦਰ ਅੰਤਰ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਛਾਪ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੈ, ਨਾ ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਕਾਲਾ ਸੀ, ਨਾ ਅੰਤਰ ਚੇਤਨਾ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਤਸਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।”⁵

ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤੱਤ ਤੇ ਮਹਿਮਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :-

“ਪਰਮਾਤਮਾ ਧਰਮ ਧਾਮ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸੂਰਜ ਚੰਨ ਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰੇਸ਼ਨੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਹ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰੂਹ ਹੈ ਜੋ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ ਉਹ ਅਜਨਮਾ ਹੈ, ਅਭੇਗਤਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਖੁਦ ਮੁਖਤਿਆਰ ਹੈ।”⁶

ਅੰਗਰੇਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਰਜਿਤ ਕੀਤਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ ਸਿੰਘ ਸੁਦਾਮੇ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿ 50 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਅਲੰਕਾਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਪੰਨਾ ਨੰ. 148 ਉਤੇ ਇਹ ਮਿਸਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:-

“ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 50 ਸਾਲ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਧੌਲੇ ਹਨ।”⁷

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੇ ਗਲਪੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਸੁਦਾਮਾ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਛੂਹ ਬਹੁਪਾਸਾਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲ ਸੁਦਾਮਾ ਵਿਚ ਬਣਤਰ ਤੇ ਬੁਣਤਰ ਪੱਖੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਉਣਤਾਈਆਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਛੂਹਦਾ ਜਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਰਜਿਤ ਕਰਨੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਉਮੂਲਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਭਾਰੂ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ, ਸੁਦਾਮੇ ਤੇ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੀ ਗੁਰਬੱਤ, ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਦਰਿਦਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੇਰਵੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਮੁੱਚਾ ਨਾਵਲ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਸੁਰ ਵਿਚ ਉੱਤਮ ਪੂਰਖ ਸ਼ੈਲੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਵਿਚਾਰ ਭਾਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲਪੀ ਰੂਪ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਚਾਰਪ੍ਰਧਾਨ ਵਾਰਤਕ ਰੂਪ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਇਹ ਨਾਵਲ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਪਰਤੀ ਗੁੰਝਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਜਿਤ ਇਹ ਨਾਵਲੀ ਕਥਾਨਕ ਰਚਨਾ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਵਿੱਥ ਤੇ ਖੜੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਸੁਦਾਮੇ ਤੇ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਅਵਚੇਤਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਦੇ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਹ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦਾ ਮੌਤ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਅੱਗੇ ਵੀ ਨਿਰਭਉ ਰਹਿਣ ਤੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨਾ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਉਸਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਦਿਲਚਸਪ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :-

ਆਦਰਿਸ਼ ਸ਼ਕਤੀ - ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਰਸਤਾ ਕਿਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

ਸੁਸ਼ੀਲਾ - ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਣ ਹੋਣ ਤੇ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਕਾਰ।

ਜਾਤੀ - ਉਚ ਕੁਲ ਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ।

ਆਦਰਿਸ਼ ਸ਼ਕਤੀ - ਪਤੀ ਕੌਣ। ਸੁਦਾਮਾ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸਮਰਾਟ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਸਾਹੀ ਮਹਿਲਾ ਵਲ ਦੁਆਰਕਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।⁸

ਦੂਜਾ ਵਾਰਤਾਲਾਪ (ਪੰਨਾ 149, ਅੰਕ 223 ਉੱਤੇ) ਸੁਦਾਮਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸੁਦਾਮਾ ਦੁਆਰਕਾ ਜਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਰੋਚਿਕਤਾ ਨਾਵਲ ਦਾ ਖਾਸ ਤੱਤ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਨਾਵਲੀ ਕਥਾ ਨਾਲ ਅੰਤ ਤੱਕ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਕਥਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਟੁੱਟਦੀ ਲੜੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਨੂੰ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਨਾ ਸਿਰਜਦੀ ਹੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਪਾਠਕ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇ, ਦੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਆਮ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕ ਦੀ ਰੂਚੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਗਲਪੀ ਸਾਹਿਤ ਅੱਜੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਅੱਜੇ ਹੋਰ ਲੰਬਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਪਲੇਠਾ ਨਾਵਲ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਕੁ ਉਣਤਾਈਆਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਰੂਪੀ ਗਲਪੀ ਸੰਗਠਣ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ, ਸੁਦਾਮਾ, 2020, ਜੇ. ਪੀ. ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਨਾ 28.
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 14.
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 39.
4. ਉਹੀ, ਪੰਨੇ 82-83.
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 36.
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 42.
7. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 148.
8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 121.